

7. Петров А. М. Из далёкого прошлого / А. М. Петров // Звенья. – М.-Л. : ACADEMIA, 1935. – С. 307–342.
8. Сергієнко Г. Я., Шубравський В. Є. Кирило-Мефодіївське братство / Г. Я. Сергієнко, В. Є. Шубравський // Українська літературна енциклопедія : У 5 т. – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 465.
9. Успенский М. Заметка к воспоминаниям А. М. Петрова «Из далёкого прошлого» / М. Успенский // Звенья. – М.-Л. : ACADEMIA, 1935. – С. 306–307.

УДК [821.134.2(72):821.161.1] –311.6.091

Ю. В. Садовська

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інтелігенція в революції (М. Асуела «Ті, хто знизу», О. Фадєєв «Розгром»)

Садовська Ю. В. Інтелігенція в революції (М. Асуела «Ті, хто знизу», О. Фадєєв «Розгром»).

У статті здійснено співставлення зовні віддалених літературних об'єктів – романів мексиканського письменника М. Асуели («Ті, хто знизу») та російського письменника О. Фадєєва («Розгром»). Право на паралельний аналіз дає спільна тема участі інтелігентів у революційних подіях. Досліджуються внутрішні протиріччя у сприйнятті революційної ідеології, а також нівелювання особистості «замаскованого ворога». Доводиться, що самотність і відчай інтелігента в революції – часта літературна колізія 20-х років ХХ ст.

Ключові слова: роман про революцію, інтелігенція, нівелювання особистості.

Садовская Ю. В. Интеллигенция в революции (М. Асуэла «Те, кто внизу», А. Фадеев «Разгром»).

В статье осуществлено сопоставление внешне отдаленных литературных объектов – романов мексиканского писателя М. Асуэли («Те, кто внизу») и российского писателя А. Фадеева («Разгром»). Право на параллельный анализ дает общая тема участия интеллигентов в революционных событиях. Исследуются внутренние противоречия в восприятии революционной идеологии, а также нивелирование личности «замаскированного врага». Доказывается, что одиночество и отчаяние интеллигента в революции – частая литературная коллизия 20-х годов ХХ в.

Ключевые слова: роман о революции, интеллигенция, нивелирование личности.

Sadovska J. V. Intellectuals in revolution (M. Azuela «The Underdogs», A. Fadeyev «The Rout»).

The present article is devoted to the comparison of the externally distant literature objects – Mexican writer M. Azuela's novel «The Underdogs» and Russian writer A. Fadeyev's novel «The Rout». The right for the parallel analysis is provided by the common theme of the intellectuals' participating in the revolutionary events. The internal contradictions in the perception of the revolutionary ideology and the leveling of the «disguised enemy» personality are investigated. It is proven that loneliness and despair of the intellectuals in revolution is a common literary conflict of the 20s of the XXth century.

Key words: «revolution novel», intellectuals, leveling of personality.

Феномен інтелігенції, що існує у розколі з навколишньою дійсністю, досі є предметом дискусії науковців. Відображення такої теми зустрічається в усіх видах мистецтва, але в літературі вона найбільш вражаюча, бо пускає читача в глибини зрадницької психології. Жорсткий конфлікт між внутрішнім світосприйняттям і прагненням не «розчинитися» у ворожому середовищі «натовпу» призводить до самотності і відчаю інтелігента в революції – частої літературної колізії 20-х років ХХ ст.

Актуальність роботи визначається характером сучасності – періодом підйому бунтарської

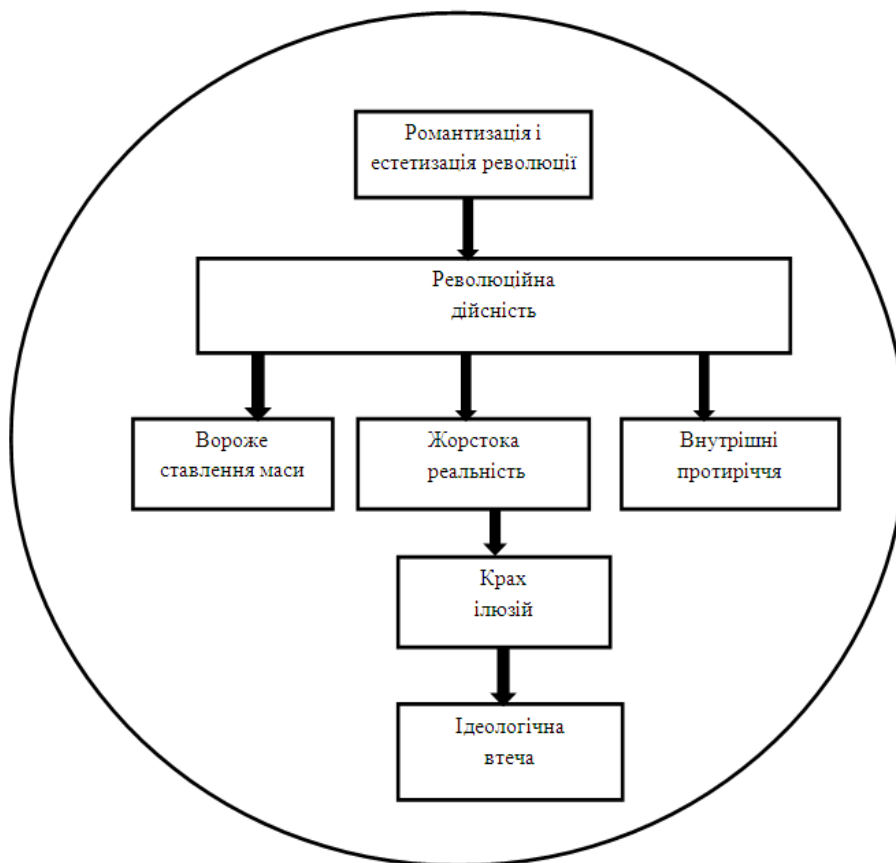
свідомості і загального тяжіння до суспільних змін. Не дивно, що означена тема знайшла відображення у «романах про революцію». Це стосується як пафосно оздобленої російської постреволуційної літератури, так і численних «романів про революцію» латиноамериканських письменників.

Досліджуючи романи *М. Асуели «Ті, хто знизу»* і *О. Фадєєва «Розгром»* і враховуючи національну специфіку сприйняття подій та їх відображення, відмічаємо концептуальну близькість письменників у відтворення образу інтелігента – обізнаної людини, яка прагне не загубитися у буремних подіях свого часу.

Саме тому **завданням** дослідження маємо вважати паралельний аналіз названих творів в

аспекті проблеми «інтелігенція в революції». Насамперед, розглянемо проблему нівелювання особистості за наступною схемою. Що змушує

інтелектуала-інтелігента взяти участь у революційних подіях, якою виглядає революційна дійсність в його уяві?

Усе зазначене дає підстави визначити мотивацію поведінки інтелігента у буремні бунтарські часи.

Щодо визначення особи інтелігента. Дослідження художніх текстів мовою оригіналу (іспанська, російська) і огляд літературної критики (англійською) надають можливість визначити, що однокореневі «интеллигенция», «интеллигент» (рос.), «intellectual» (англ.), «intelectualidad» (ісп.) мають різне смислове навантаження, а що стосується термінології у нашому випадку – різні інтерпретації.

Аналіз вітчизняної і закордонної теоретичної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогодні сутність поняття «інтелігенція» має великий розбіг тлумачень. У першу чергу, через ідеолого-методологічні зміни у суспільстві. Інноваційні погляди наукової спільноти на інтелігенцію позначені переінтерпретацією відомих теорій і концепцій. Здебільшого дослідники схиляються до трьох позначень поняття.

Перша концепція заснована на «розумовій

порядності», тобто інтелігентами називають людей, вільних у своїх ідеологічних переконаннях. Згідно другої інтерпретації, критерієм поведінки інтелігента слугує його ставлення до усього, пов'язаного з Батьківщиною і свободою та «висловлене» у формі вчинків, доречних добі. Третя концепція визначає інтелігенцію як прошарок суспільства, здатний вийти за рамки власних інтересів і подумати про долю своєї країни.

Отже, в існуючому різноманітті підходів до визначення поняття «інтелігенція» можна з упевненістю зазначити, що це – категорія ідейна.

Звернемося до романів М. Асуели і О. Фадєєва. В. Попков, дослідник «філософії революції», зазначає, що за М. Бердяєвим, інтелігенції притаманна «соціальна мрійливість», тобто «здатність жити виключно ідеями і віддаватися їм безмежно» [6:5]. Безумовно, персонажі романів, Сервантес («Ті, хто знизу») і Мечик («Розгром»), володіють свободою власних переконань; ці

персонажі визначаються як ідеологи власного ідеалами заради загальної мети?

В обох творах представники інтелігенції (Сервантес, Мечик) є носіями індивідуальної свідомості, яка протистоїть свідомості масовій. Примітка: в даному випадку мова не йде про інтелігентів-ватажків народної маси (наприклад, про Левінсона у «Розгромі»), яким також притаманна індивідуальна свідомість.

За словами відомого латиноамериканського філософа Е. Агості, індивідуальне існування – це «візерунок, дивовижний візерунок, що виконується на величезному полотні соціальної боротьби» [1:30]. В оптимістичному, на перший погляд, визначенні філософа-революціонера звучать ноти трагізму. За його думкою, інтелігенти революції – це завжди «натопт одинаків» (термін, запропонований соціологом Д. Рісменом), тобто люди, що скупчилися в масі, але при цьому відчувають себе абсолютно самотніми.

Чому піднесена ідеологія революційної боротьби обертається відчаєм, крахом, самотністю? На це запитання відповідаємо нижче.

Синдром «революційного мислення» інтелігента. Парадокс революції полягає у тому, що вона поєднує в собі релятивізацію всіх усталених смислів і абсолютну смислову визначеність. Під час революційних потрясінь суспільство переходить у стан хаосу, хоча при цьому революціонери не бачать «відтінків сірого», прослідковується чітке розмежування між «чорним» і «білим».

Саме таке розмежування є основою сприйняття революційної дійсності інтелігенцією. Інтелігенти буржуазного походження – Сервантес («Ті, хто знизу») і Мечик («Розгром») – сприймають революцію як майдан для звершення великих подвигів, овіяний порохом димом і славою хоробрих воїнів. Темні сторони революції відступають на другий план, чітко прослідковується героїзація особистої участі:

«Usted no comprende todavía su verdadera, su alta y nobilísima misión. Usted, hombre modesto y sin ambiciones, no quiere ver el importantísimo papel que le toca en esta revolución» [9:45].

«До сих пір Ви не зрозуміли свого справжнього високого і благородного покликання. Ви – людина скромна, далека від честолюбства, і не бажаєте помічати тієї найважливішої ролі, що випадає на вашу долю в цій революції» (переклад наш – Ю.С.).

Таким зверненням до ватажка повстанців герой роману «Ті, хто знизу» Сервантес намагається обґрунтувати свою участь у воєнних діях. Луїс Сервантес, після невдалої спроби реалізувати своє мрійливе самолюбство в рядах урядового війська, перейшов на сторону партизан не лише задля реалізації «своєї високої місії»; їм керує егоїстичний розрахунок на збагачення, злість і

життя. Але чи здатні вони поступитися своїми образами приниженої людини. Цей персонаж внутрішньо розколотий у своєму ставленні до революції: його протиріччя виражені у хворобливому розладі між честолюбною мрією про героїчні подвиги і прихованим боягузством.

Романтизація і естетизація війни притаманна й герою роману «Розгром» Мечіку. За власним бажанням він вступає в партизанський загін, не дуже уявляючи, що його очікує:

«в каждой жилке играла шумная кровь, хотелось борьбы и движения ... голова пухла от любопытства, от дерзкого воображения» [8:36].

«В кожній жилці грала бурхлива кров, хотілося боротьби і руху... голова пухла від цікавості, від зухвалої уяви» (переклад наш – Ю.С.).

Егоїзм Мечіка, таким же чином, як і егоїзм Сервантеса, проявляється у поведінці в партизанському загоні. Замість красеня-коня, на якому герой планував здійснювати величні подвиги, Мечик отримав хворобливу, стару шкапу. Він вважає себе «вищим» за інших:

«Окружающие люди несколько не походили на созданных его пылким воображением. Эти люди были грязнее, вшивей, жестче и непосредственней» [8:37].

«Навколишні люди анітрохи не нагадували створених його палкою уявою. Ці (люди) були бруднішими, вошивими, жорсткішими і безпосереднішими» (переклад наш – Ю.С.).

Герой намагається уникнути виконання обов'язків і не може знайти спільної мови з оточуючими. Для пояснення такої поведінки можна застосувати психосоціальну теорію відносної деривації, яка реалізується в психологічній незадоволеності тим, що є, і тим, що хочеться і має бути у відповідності з уявленнями соціуму [2]. Мова йде про завищені очікування представника інтелігенції, породжені суто буржуазною філософією життя і примарними ілюзіями.

Між тим, і теорія конфлікту Л. Козера вказує на відносну депривацію як на важливішу причину соціального конфлікту [3] – замість прийняття «одномудця» в свої ряди з відкритими обіймами, загін зустрів Сервантеса з недовірою. Лихі наїзники на породистих скакунах, змальовані уявою Сервантеса, насправді виявляються двома десятками обірваних партизан і кількома худими шкапами.

Цікавою є буржуазно-інтелігентна здатність прикривати свій егоїзм пафосним фразерством. Проте, якщо Мечик може обернути «біле» у «чорне» і навпаки, тобто морально виправдати і возвеличити свої дії, то Сервантес хоч і добігає лицемірства, але не тішить себе ілюзією морального виправдання скоєного ним. Упередження носія масової свідомості («без насильства неможливо відстояти людську

гідність і домогтися справедливості» [5:131]) в даному випадку суперечать природі інтелігенції – вона не виступає силою стихійною і руйнівною. Спостерігаючи мародерство, насилля, жорстокість, притаманні членам загону мексиканських повстанців, Сервантес звертається до ватажка:

«*Mire usted, eso nos desprestigia, y lo que es peor, desprestigia nuestra causa*» [9:75].

«Розумієте, це принижує нас, гірше того, принижує нашу спільну справу» (переклад наш – Ю.С.).

На жаль, його слова не сприймають вже тому, що повсталі селяни сприймають дійсність утопічно. А щоб здійснилася мрія, можна поступитися людинолюбством.

Стійкий мотив «**утопічних мрій**», що існує у світогляді інтелігента, звертає нас до революційних пророкувань Л. Троцького. Він сприймав революцію як «локомотив історії», як потяг у якому «істинні господарі беруть до вагону супутників» [5:131]. Чи виступає інтелігенція «супутником» маси? У революційний період – безумовно. Але при цьому вона не живе утопією «чистої революції». Відчуття соціального хаосу, історичної безхребетності, тривоги, викликані непевністю в майбутньому, які Е. Агості називає «тисячеліпим монстром, що схопив за горло» [1:26], породжує внутрішні протиріччя між романтизованою мрією героїчного життя і реальністю революційної дійсності. Трагізм інтелігента полягає у неможливості вирішення цього конфлікту, адже за своєю сутністю інтелігенція не може відгородитися від конфліктів і просто їх споглядати.

Суворі військові будні **нівелюють романтичні ілюзії** героїв-інтелігентів. Революція постає грізною наростаючою стихією, яка змітає на своєму шляху і тих, хто самовпевнено вважає себе здатним вплинути на хід подій, і тих, хто виявився нездатним адаптуватися до цих подій і часів. Гаслами революційного режиму завжди були «порядок» і «прогрес». При цьому в світосприйнятті інтелігенції «порядком» виправдовувався кривавий терор, а «прогресом» – розумове поневолення. Трагічна іронія пронизує романи М. Асуєли і О. Фадєєва. Вороже ставлення маси, жорстока революційна дійсність і внутрішні протиріччя стають причиною краху ілюзій, якими так довго жили їхні герої-інтелігенти.

Сервантес «*sintió que de sus ojos caía hasta la última telaraña y vio claro el resultado final de la lucha*» [9:29].

«...відчув, як з очей у нього спала завіса, і він ясно побачив кінцеву мету боротьби» (переклад наш – Ю.С.).

Революційна дійсність позбавляє надійного буття. Мечик втрачає втішну ідею і постає охопленим безмірним відчаєм: ідеал, якого він прагнув, безповоротно втрачений:

«*В таком отчуждении потонули все его мечты о новой, смелой жизни*» [8:86].

«У такому відчуженні потонули всі його мрії про нове, сміливе життя» (переклад наш – Ю.С.).

Реальність відкрила обом персонажам (Сервантесу і Мечіку) очі на безпідставність свого ідеалу і примарність своєї місії:

«*Yo pensé una florida pradera al remate de un camino... Y me encontré un pantano. Amigo mío: hay hechos y hay hombres que no son sino pura hiel. Y esa hiel va cayendo gota a gota en el alma, y todo lo amarga, todo lo envenena. Entusiasmo, esperanzas, ideales, alegrías*» [9:60].

«В кінці дороги я мріяв побачити сад, а на шляху зустрів болото. Друже мій, бувають події і люди, які здатні викликати тільки гіркоту. І ця гіркота крапля за краплею просочується в серце, затьмарюючи і отруюючи все: віру, надії, ідеали, радості» (переклад наш – Ю.С.).

Зазвичай, ідеал – це недосяжна мета, але реальні дії максимально наближають людину до нього. Для інтелігенції в революції все набагато складніше: ідеал розмитий, він провокує ускладнене осягнення істини. В таких умовах змінюється поведінка інтелігента, але якщо на Мечіка ще тиснуть так звані «мораль, обов'язок, ідея», то Сервантес, пишномовно говорячи про «священні цілі» революції, про «служіння народу», з легкістю, награвувавши, залишає партизанський загін. Як зазначає Ю. Кім, причиною розчарування Сервантеса в революції були «антицінності» – озлоблення і егоїстичний розрахунок [10:182].

Не можна не погодитися і з тим, що мотивацією дій інтелігенції виступає не лише політичне інакомислення, але й орієнтація на «профітизм» – гонитву за прибутком, вигодою, особистим збагаченням, з повним свідомим прийняттям правил життя «цього світу», що призводить до нівелювання інтелігенції за допомогою її «обуржуазнення» [7:51].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в образах Сервантеса і Мечіка без прикрас показані моральні цінності і установи представників інтелігенції в революції. Письменники закарбували: середньостатистичний інтелігент в революції шукає для себе «місце під сонцем», де йому було б зручно як матеріально, так і внутрішньо.

Сервантес, відчувши скору поразку, біжить за кордон, відмовляючись від своєї революційної ідеології. Мечик зраджує не лише свою «мрію», але й свій загін, що призводить до гибелі багатьох товаришів. Але при цьому герої відчувають свободу, якої не мали досі:

«*Мечик все еще осуждал себя и каялся, но уже не мог подавить в себе личных надежд и радостей, которые сразу зашевелились в нем, когда он подумал о том, что теперь он совершенно свободен и может идти туда, где нет этой*

ужасной жизни и где никто не знает о его поступке» [8:164].

«Мечик все ще засуджував себе і каявся, але вже не міг подолати в собі особистих надій і радощів, які відразу заворушилися в ньому, коли він подумав про те, що тепер він абсолютно вільний і може йти туди, де немає цього жакливого життя і де ніхто не знає про його вчинок» (переклад наш – Ю.С.).

Після «ідеологічної втечі» Мечик і Сервантес починають нове життя, яке стає їх оновленою реальністю, а події революції залишаються лише наївними юнацькими ілюзіями. Тобто, пафос прориву до реальності, властивий їм по суті, насправді виявляється постійним виробництвом все нових ілюзій.

Не дивно, що тема зради ідеалів революції демагогами і представниками інтелігенції стала однією з провідних тем мексиканської художньої прози. Можна стверджувати, що М. Асуела в образі Сервантеса уособлює презирство до інтелігенції, яку автор звинувачував у поразці революційного руху своєї країни. Мечик також виступає

антагоністом у творі О. Фадєєва – він зрадив суспільний ідеал заради власного благополуччя. Як наслідок – **нівелювання особистості** «замаскованого ворога революції». Обоє авторів – М. Асуелу і О. Фадєєва – поєднує відчуття провідної біди бунтарського руху; вони обоє говорять про замасковані псевдоревольюційні зусилля, які неодмінно знайдуться у так званих «революціонерах». Ці ж письменники додають: нівельована особистість у цьому випадку стає «носієм маски» революції.

До вже позначеного додамо наступні узагальнення.

«Соціальна замріяність» представників інтелігенції у революційному русі обертається відчаєм і розчаруванням.

Синдром «революційного мислення» персонажів-інтелігентів М. Асуели і О. Фадєєва відображає завищені очікування героїв.

Внутрішні протиріччя у сприйнятті революційної ідеології інтелігенцією призводять до нівелювання особистості і перетворює героїв у «замаскованих ворогів революції».

Література

1. Агости Э. Революция. Интеллигенция. Культура / Эктор Агости. – М. : Политиздат, 1984. – 399 с.
2. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб. : «Питер», 2005. – 461 с.
3. Козер Л. Функции социального конфликта / Льюис Козер; пер. с англ. О. А. Назаровой. – М. : Идея-Пресс: Дом интеллектуальной книги, 2000. – 205 с.
4. Кушова И. В. Совестно быть на войне человеку постороннему, не имеющему в пребывании там необходимости: Художественная интеллигенция на театре военных действий / И. В. Кушова // Военно-исторический журнал. – 09/2004. – N 9. – С. 29–34.
5. Нахушев В. Ш. Интеллигенция как сообщество пассионариев / В. Ш. Нахушев // Социс: Социологические исследования: Ежемесячный научный и общественно-политический журнал РАН. – 2006. – № 6. – С. 129–138.
6. Попков В. В. Истоки русской интеллигенции: Н. Бердяев о духовных аспектах формирования и деятельности русской интеллигенции / В. В. Попков. – Одесса : Астропринт, 2006. – 15 с.
7. Степанова О. К. Понятие «интеллигенция»: Судьба в символическом пространстве и во времени / О. К. Степанова // Социс: Социологические исследования: Ежемесячный научный и общественно-политический журнал РАН. – 01/2003. – N1. – С. 46–53.
8. Фадеев А. А. Разгром; Молодая гвардия / А. А. Фадеев; вступ. ст.: Л. Г. Якименко. – М. : Худож. лит., 1971. – 783 с.
9. Azuela M. Los de abajo / Mariano Azuela. – New York : Penguin Books, 1997. – 144 p.
10. Kim Y. «Los árboles no dejan ver el bosque»: connotación ética de las palabras arriba-abajo en «Los de abajo» / Yunsook Kim // Equestrian Rebels: Critical Perspectives on Mariano Azuela and the Novel of the Mexican Revolution. – Cambridge Scholars Publishing, 2016. – 173–185 pp.